

16. YÜZYIL ŞÂİRİ HAYRETÎ'NİN YAYIMLANMAMIŞ BİR GAZELİ VE BU GAZELİN ŞÂİRİN DİVANINDAKİ GAZELLERİYLE MUKÂYESESİ

Selim GÖK¹

Özet

Hayretî, 16. yüzyılda Vardar Yenicesi'nde doğmuş bir şairdir. Vardar Yenicesi, dönemin edebî zirvesini yaşayan İstanbul'dan uzakta farklı bir kültürü, yaşayışı ve edebî iklimi sınırlarında diri tutan ve mahallî özellikleri barındıran bir merkezdir. Burada doğan Hayretî; insan tabiatına hoş gelen, lirik ve sade gazelleri, hayalle yüklü üslubu ile yetiştiği coğrafyanın alem isimlerinden olmuştur.

Bu veriler neticesinde Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yza 485 nolu mecmuanın 108[a] varağında tespit edilen gazel şair Hayretî'ye ait olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. 108[a]da bulunan gazel ile Hayretî üslubunun nesnel kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi maksadıyla (Tarlan 2004), (Çavuşoğlu 1971), (Kurnaz 2012) ve (Şenödeyici 2011)'in şiir tahlili çalışmaları örnek alınarak şekil, âhenk ve mana ölçütleri çerçevesinde mukayese yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Mehmed Çavuşoğlu ile M. Ali Tanyeri tarafından yayımlanan Hayretî Dîvânı esas kabul edilerek çalışma süreci devam eden Hayretî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük) isimli doktora tezinin bağlamli dizininden faydalanılmıştır. Ayrıca TEBDİZ adı verilen bağlamli dizin altyapısından sağlanan verilerden istifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hayretî, üslup, bağlamli dizin, işlevsel sözlük, bilinmeyen gazel.

16TH CENTURY POET HAYRETÎ'S AN UNPUBLISHED POEM AND THE COMPARISON OF THIS PARTICULAR POEM WITH OTHER POEMS WHICH ARE IN HIS DIVAN

Abstract

Hayreti is a poet who borned in Vardar Yenice, in the 16th century. Vardar Yenice is a center which keeps a different culture away from İstanbul that is on top of the literature living style and literal climate alive; which provides every poet grows up with the style of the only one of its kind the reasons of having local customs. Hayreti, who was born and grown up here became one of the key persons of his homeland with his lyric and unsophisticated odes that is congenial to human nature, his style full of dreams.

Under this information National Library of Ankara 06 Mil Yza, Journal numbered 485 page 108[a] investigated whether or not belong to poet Hayreti. With the purpose of the evaluating Hayreti's style the ghazel on page 108[a] will be evaluated as an example work of analytic poem (Tarlan 2004), (Çavuşoğlu 1971), (Kurnaz 2012), (Şenödeyici 2011) is used for comparision within the scope of format, harmony and meaning. In this work , it's profited by function word of phd dissertation named Hayreti Divani Dictionary (Concordance and Functional Dictionary) which is still going on , based on Hayreti Divani published by Mehmet Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri. At the same time the information from TEBDİZ which has a basis of concordance have been used.

Key words : Hayreti, style , concordance , functional dictionary, unknown ghazal.

¹ Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, selim_gok@hotmail.com.

1. GİRİŞ²

“Hayretî, tezkirecilerin tabiriyle şairler kaynağı olarak bilinen Vardar Yenicesi’nde doğdu. Düzenli tahsil görmedi. Yakın dostu Hayâlî (ö.1556)’nin, onun tokgözlü bir şair olduğunu ifade etmesi üzerine ancak küçük bir timar elde edebildi. Bu vakianın ardından Rumeli beylerine sığındı ve geri kalan hayatını orada geçirdi. Hayatının son dönemlerinde gözleri görmez oldu. 1534 yılında Vardar Yenicesi’nde öldü. Kendi yaptırdığı zaviyeye gömüldü. (İpekten, İsen, Karabey, Akkuş 1986:272)”

“Derviş meşrep bir şair olan Hayretî’nin divanı kendi ölümünün ardından halk arasında fal bakılmakta kullanılırdı. (İsen 1999: 229)” “Hayretî’nin âşıkâne sözleri, (İsen 1998: 226) insan tabiatine hoş gelen, açık, net, lirik ve sade gazelleri vardır. (İsen 1999: 229)” Ahdî, Hayretî’nin sanatı ve üslûbundan bahsederken “*esnâf-ı şî’re kâdir ve ‘ilm-i tasavvufun istilâhâtında mâhir tarz-ı gazelde misâl-i Hayretî sâhib-edâ....*”; Hasan Çelebi de “*çâşnidâr” şiiirleri ve sade edâsıyla farklı mana lezzetlerini söz ustalığı ile birleştirebilen*” bir şairdir demektedir. Bu sebeple Hayretî, sade ve samimi gazelleriyle uzun yıllar zevkle okunmuş bir divan şairi olmuştur. Bunların yanında Hayretî’nin en belirgin yönü, kullandığı kelimeler dolayısıyla çağrışıma açık anlamlar barındıran mahallî bir anlatımı, söz sanatları maharetiyle sunan bir şair olmasıdır. Bu sebeple bir söz çeşnisini ve mülevven bir anlam dünyasını O’nun gazellerinde görmek mümkündür. Hayretî’nin Belgrad Şehrengizi, Yenice Şehrengizi, Bahâristan, Nâme-i Hayretî, Muhabbetnâme ve Dîvân isimli eserleri vardır. ³

Mecmualardan elde edilen yeni veriler Hayretî ile ilgili bilgilerin güncellenmesini sağlayacaktır. Bu nedenle mecmualar, divanlardan sonra klasik edebiyatın önemli kaynakları haline gelmiştir. Çünkü “şiiir mecmualarının sayfaları, bilinen şairleri ve bu şairlerin dîvânlarında yer alan şiiirlerini barındırdığı gibi kaynaklarda adına rastlayamadığımız yüzlerce şair veya bilinen şairlerin bilinmeyen şiiirlerini de saklar. (Köksal, 2013: 320)” “Bu nedenle şairlerin divanlarında bulunmayan şiiirler de bu mecmualarda yer alabilmektedir. (Kesik, 2012: 115)”

Çalışmamıza konu olan gazelin bulunduğu mecmua, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 485 arşiv numarasında bulunmaktadır. Mecmua; sırtı ve kenarları vişne rengi, şemseli, siyah meşin cilt içinde, 194x123 mm ölçülerinde bir yazmadır. Eser, talik hattıyla ortalama her bir yüzde on beyte yer verilecek şekilde yazılmıştır ve 126 varaktan oluşmaktadır. Eserin dili Osmanlı Türkçesi olmakla birlikte mecmuada Arapça ve Farsça şiiirler de bulunmaktadır. 113 şairin şiiirlerine yer veren mecmuadaki şairler alfabetik olarak şu şekildedir: ‘Abîdî, Âzerî, Âlî, Âgehî, Ahmed, ‘Amîkî, Âsımî, Âtîf, Azîzî, Ayânî, Bâkî, Behîştî, Bâkî-zâde, Bahâî, Câmî , Cevrî, Cenânî-i Bursavî, Cafer, Derviş Türâbî, Derviş, Es’ad Efendi, Emrî, Fuzûlî, Figânî, Ferruhî, Fehîmî, Ferâhî, Fevrî, Gammî, Hâlis, Himmetî, Hayretî, Hâletî, Hilmî, Haşîmî, Hatâyî, Hüsrev, Hüdâyî, Hürremî, Halîlî, Hayâlî, Hasbî,

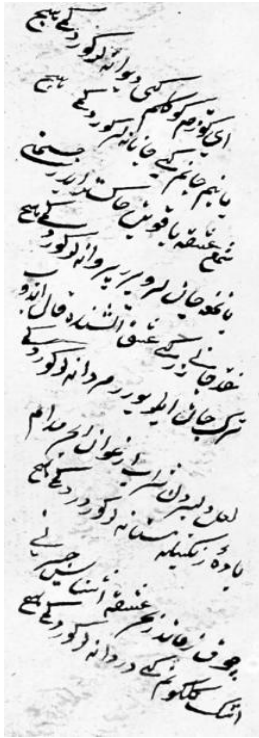
² Kısaltmalar: bakınız (bkz.), yayın(lar)ı (Yay.), gazel (G), kasîde (K), kıt’a (Kt), müseddes (MSD), murabba(MRB), terkîb-i bent (TKB), tahmis (THMS).

³ Hayretî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hayretî, Divan-Tenkidli Basım (Çavuşoğlu, Tanyeri,1981:X-XVIII); İslam Ansiklopedisi (Tatçı, 1998: 61-62); Latîfî, (Canım, 2000: 240) ; Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı (Solmaz, 2005: 264); Sehi Bey, Heşt-Behîşt (Kut, 1978: 1209) ; Beyânî, Tezkiretü’ş-Şu’arâ (Kutluk, 1997: 38); Âşık Çelebi, Meşâ’irü’ş-Şu’arâ (Kılıç, 1994: 317); Gelibolulu Âlî, Kühûl’-Ahbar’ın Tezkire Kısmı (İsen, 1994: 208); Kinalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şu’arâ (Kutluk, 1989: 314) Sicill-i Osmânî, II (Mehmed Süreyya, 1311: 263); Türk Edebiyatı Tarihi, (Köprülü, M. Fuad, 198:, 386-390); Türk Ansiklopedisi,(Tansel, 1971: 126).

İlmî, İshak, Kabûlî, Kudsî, Kemal-paşa-zâde, Kadrî Marâşî, Lâlî, Lami'î, Mesîhî, Medhî, Meylî Çelebi, Mihrî, Mânî, Muhyî, Mevlâna, Nasuhî, Nev'î, Necâtî, Nâdirî, Nâlî, Na'ilî, Nâzî Çelebi, Nizâmî, Nesîmî, Nâmî, Niyâzî, Rızâî, Recâî, Rûhî, Rahmî Bursavî, Riyâzî, Remzî, Rusûhî, Revânî, Refikî, Sâ'î, Samîî, Sücûdî, Sırrî, Sâfî, Safâyî Efendi, Sebzî, Selîmî, Sürûrî, Siyâhî, Serâyî, Selîsî, Sa'dî, Sıdkî, Şânî, Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhî, Şevkî, Şemsi Paşa, Şem'î, Tigî, 'Ulvi, Usûlî, Vusûlî, Vahdetî, Vâlihî, Vezni, Yahyâ Efendi, Zâtî, Za'îfî, Sıdkî, Âşık Yûnus, Hâfız, Miyânî, Nef'îdir.

Hayretî'nin yaşadığı yüzyıldan farklı şairleri de barındıran mecmuanın tertip tarihi net olarak tespit edilememekle birlikte mecmuada ortasında Ömer yazılı 1153 tarihli bir mühre rastlanmaktadır. 1153 tarihi miladi takvime göre 1740'lara karşılık gelmektedir. Ayrıca mecmuada, Hayretî mahlaslı 4 gazel ve 1 tahmis bulunmaktadır. 1 adet tahmis ve gazellerin 3 tanesi Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin yayımladığı Hayretî, Dîvân-Tenkitli Basım adlı neşirde bulunmaktadır.⁴ Fakat 06 Mil Yz A 485 nolu mecmuanın 108[a] varağındaki gazel divanda bulunmamaktadır. Şair tezkireleri, edebiyat ve tarih kaynakları tarandığında mevcut kaynaklarda 16. yüzyılda yaşamış Hayretî mahlaslı başka bir divan şairinin izine "henüz" rastlanmamıştır. Bu yönüyle tespit edilen gazelin Vardar Yenicesi'nden 16. yüzyıl divan şairi Hayretî'ye ait olduğu düşünülmektedir. Bu yönüyle şekil ve anlam noktasında Hayretî gazelleriyle bahse konu olan gazel mukayese edilecektir. Gazel şudur:

Resim 1(108[a])

108[a] *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

1. Ey gözüm gönlüm gibi dîvâneler gördüñ mi hiç
Yâ benüm cânüm gibi cânâneler gördüñ mi hiç
2. Şem'-i 'aşka yakuban hâkister ider cismini
Yanmağa cânlar virür pervâneler gördüñ mi hiç
3. Nakd-i cânı zer gibi 'aşk âteşinde kâl idüp
Terki- cân eyler yürirem dâneler gördüñ mi hiç
4. La'l-i dilberden şarâb-ı ergavân içer müdâm
Bâde-i rengin ile mestâneler gördüñ mi hiç
5. Çok zamândur baħr-ı 'aşka âşinâsın Hayretî
Eşk-i gülgünüm gibi dürdâneler gördüñ mi hiç

⁴ 06 Mil Yz A 485 nolu mecmuada tespit edilen 3 gazel ve 1 adet tahmis Hayretî Dîvânı'nda G.1, G.73, G.188, THMS.2 numaralarında bulunmaktadır.

2. ŞEKLÎ MUKÂYESE

Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 485 nolu mecmuanın 108[a] varağında yer alan gazelde kullanılan vezin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” Hayretî Dîvânı’nda 551 manzûmeden 252 tanesinde kullanılmıştır. Bu veznin divanda kullanım oranı ortalama %46’dır. Ayrıca 108[a]’daki “ey” edatı, kullanım yeri bakımından Hayretî’nin gazel ve kasideleri ile ortak özellikler taşımaktadır ve bir girizgâhın ilk hitabı gibi matla beyitlerinde kullanılmaktadır.

Ey gözüm göñlüm gibi dîvâneler gördüñ mi hiç
Yâ benüm cânüm gibi cânâneler gördüñ mi hiç (108[a]/1)

Ey benüm hâlüm soran ben bilmezem cânâna sor
Bendenüñ ahvâlini var hazret-i sultâna sor (Hayretî G 108/1)

Hayretî Dîvânı’nda bulunan gazel, kasîde ve musammatlardan toplamda **%8,16**’sının ilk bendinin veya ilk beytinin “ey” nidâsı ile başladığı görülmüştür. Bu durum 108[a]’da bulunan gazelle Hayretî gazellerinin seslenme edatının kullanım yeri yönünden benzerliğini kuvvetlendirmektedir. Aynı zamanda Hayretî’nin çağdaşı bazı şairlerin gazel, kasîde veya musammatlarının ilk kelimesinde “ey” nidâsı kullanma oranları mukayese edilebilir. Örneğin Bâkî Dîvânı’nın %1,73’ünde; Hayâlî Dîvânı’nın % 2,71’inde, Usûlî Dîvânı’nın %5,2’sinde manzumeye “ey” nidâsı ile başlanmıştır. Bu çerçevede örnekleri arttırmak mümkün olmakla birlikte manzûmeye nidâ ile başlamak konusu başka bir araştırma ile derinlemesine irdelenebilir. Ama bu tespit, Hayretî gazelleri ile 108[a]’da bulunan gazel arasında bir ilgi kurmayı kolaylaştırmaktadır.

Ey diyen hâlüñ **nedür** ol şâh-ı hûbândan cüdâ
N’ola dirsın bendenüñ ahvâli sultândan cüdâ (Hayretî G 6/1)

Ey rakîb itdüñ beni ol nâ-müselmândan cüdâ
Göreyin kim olasın soñ demde îmândan cüdâ (Hayretî G 7/1)

Ey güzellik mülkine sultân olan sultân Murâd
Bende-i makbulüñ olmakdur hemân senden murâd (Hayretî G 39/1)

Benzer örnekler için bkz. Hayretî Dîvânı: (K 2/1), (K 3/1), (K 4/1), (K 19/1),(K 25/1), (G 4/1), (G 56/1), (G 61/1), (G 84/1), (G 108/1), (G 125/1), (G 130/1), (G 164/1), (G 242/1), (G 250/1), (G 251/1), (G 255/1), (G 264/1), (G 270/1), (G 285/1), (G 312/1), (G 313/1), (G 341/1), (G 351/1), (G 355/1), (G 374/1), (G 388/1), (G 391/1), (G 401/1), (G 403/1), (G 405/1), (G 421/1), (G 425/1), (G 426/1), (G 452/1),(G 460/1),(G 470/1), (G 484/1), (Kt 1/1). Ayrıca “**ey gözüm...**” kalıp kullanımı da benzer bir üslubun izlerini taşımaktadır.

Ey gözüm göñlüm gibi dîvâneler gördüñ mi hiç
Yâ benüm cânüm gibi cânâneler gördüñ mi hiç (108[a]/1)

Devletinde şâh-ı 'aşkuñ ben de gam sultâniyam

Ey gözüm sakkâlıg it ey âh ferrâş ol bana (Hayretî G 13/4)

Hayretî'nin kullandığı bir diğer edat ise "mi" soru edatıdır. Redif olarak kullanılan "-ler gördüñ mi hiç" kelime grubundaki mi kullanımı dikkat çekmektedir. Hayretî Dîvânı'nda muhtelif gazel, kaside ve musammatlarda "mi"nin sentaks olarak "hiç" ile birlikte kullanıldığı ve dizi olarak aynı işlevi taşıdığı örnekler saptanmıştır.

Ey gözüm gönülüm gibi dîvâneler **gördüñ mi hiç**

Yâ benüm cânum gibi cânâneler **gördüñ mi hiç** (108[a]/1)

Añladuñ **bildüñ mi hiç** şâhâ nelerdür gâzîler

Nefsine kul olmayan şâhânelerdür gâzîler (Hayretî G 75/1)

Ululanmak **düşer mi** Hayretî **hiç**

Bir avuç âb ü hâk ü âteş ü bâd (Hayretî G 43/5)

Ey Hayretî gönül ne durur **hiç bilür** misin

'Aşka esîr ü 'âleme sultân durur gönül (Hayretî G 258/5)

Benzer örnekler için bkz. Hayretî Dîvânı: (G 377/2), (G 111/1)

Matla beytinin 2. mısraında "ve yahut" anlamıyla kullanılan "yâ" ifadesi dikkate değerdir.

Ey gözüm gönülüm gibi dîvâneler gördüñ mi hiç

Yâ benüm cânum gibi cânâneler gördüñ mi hiç (108[a]/1)

Niçe bir ağlayayın derd ile her gâh meded

Yâ niçe bir diyeyin âh meded vâh meded (Hayretî G 38/1)

Matemüñ mi var nedür eksük degül nâlişlerüñ

Yâ senüñ ey dil sürûduñ âh u vâveylâ mıdur (Hayretî G 67/4)

Baňa hiç gussañ gibi eglenmege yârân mı var

Yâ oñulmaz derdüme derdüñ gibi dermân mı var (Hayretî G 111/1)

Sanma zâhid bizi nâmus ile 'âruñ kuliyuz

Yâ senüñ gibi hemân kırı vakâruñ kuliyuz (Hayretî G 139/1)

Ol mülk-i hüsne mâlik olan şâhı n'eyledüñ

Yâ ol nigâr-ı sâhib-i hilm ü hayâ kanı (Hayretî TKB 1/29)

Benzer örnekler için bkz. Hayretî Dîvânı: (MSD 1/2), (MRB 7/1)

Klasik edebiyatta “gibi” edatına bağlı olarak şekillenen benzetmelerin fazlalığı bilinmektedir. “gibi” Hayretî Dîvânı’nda 421 defa kullanılmıştır. Hayretî Dîvânı’ndan “gibi” ile ilgili örnekler diğer divan şairlerinde de bulunmakla birlikte 108[a]’da bulunan gazelle benzerlik ilişkisini desteklemektedir.

Ey gözüm gönlüm gibi dîvâneler gördüñ mi hiç
Yâ benüm cânım **gibi** cânâneler gördüñ mi hiç (108[a]/1)

Nakd-i cânı zer **gibi** ‘aşk âteşinde kâl idüp
Terk-i cân eyler yürirem dâneler gördüñ mi hiç (108[a]/3)

Çok zamândur bahr-ı ‘aşka âşinâsın Hayretî
Eşk-i gülgünüm **gibi** dürdâneler gördüñ mi hiç (108[a]/5)

Ne melâmet **gibi** bir künc-i selâmet bulunur
Ne nedâmet **gibi** eglenmege âlet bulunur (Hayretî G 110/1)

Gülşen içinde gül **gibi** sen gül şen ol müdâm
Bülbül **gibi** benüm begüm alsun yerüm diken (Hayretî K 20/21)

Çarh-ı hüsünde gül **gibi** kıldukça sen karâr
Kara yir ile bir olayın sâye **gibi** ben (Hayretî K 20/23)

“gibi” edatına dair benzer örnekler için bkz. Hayretî Dîvânı: (G 110/2), (G 110/3), (G 110/4), (K 20/22)

108[a]/4’te “ile” kullanımının da üsluba katkısını irdelemek ve “ile”nin yeri hususunda müşterek kullanımlar tespit etmek mümkündür.

La’l-i dilberdir şarâb-ı ergavân içer müdâm
Bâde-i rengîn ile mestâneler gördüñ mi hiç (108[a]/4)

Bâde-i ‘aşk ile sermest-i müdâm oldı gezer
Bilmeyüz n’eyleyelüm bu dil-i rüsvâyumuzu (Hayretî G 434/3)

Yine **biñ cân ile** bir cânâna düşdi gönlümüz
Mustafâdur adı bir sultâna düşdi gönlümüz (Hayretî G 143/1)

Ehl-i ‘aşk içre namâz olmaz diyü ta’n eyleme
Sôfiyâ **sâfi derûn ile** niyâz olur niyaz (Hayretî G 145/2)

Em ararsañ ey göñül bu derde sen
Tâlib ol **cân ile** uşbu derde sen (Hayretî G 381/1)

Ey sanem âyîneye çak böyle sûret virmeseñ
Yüz bulup halka bu **vech ile** dilârâlanmasa (Hayretî G 392/4)
Benzer örnekler için bkz. Hayretî Dîvânı.

Muhtelif ekler kullanılmasının yanında 108[a]'da bulunan gazelin üçüncü mısraında (*Şem'-i 'aşka yakuban hâkister ider cismini*) kullanılan "*uban/üben*" zarf-fiil ekinin dil özellikleri bakımından Hayretî Dîvânı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. "Gerundium (zarf-fiil) eki "-up, -üp" ve genişlemiş şekli olan "-uban, -üben" (*Timurtaş 1976:336*)" eki Eski Anadolu Türkçesi'ne ait bir ek olması dolayısıyla irdelenmelidir.

"Türkiye Türkçesi'nin tarihi devresinin ilkinin Eski Anadolu Türkçesi teşkil etmektedir. Selçuklu devri Türkçesi'ni de içine alan bu devre XIII. asırdan XV. asrın sonuna kadar devam etmiştir. XV. asrın ikinci yarısı bir geçiş devri olmakla beraber, Eski Anadolu Türkçesi'nin hususiyetleri, bütün XVI. asır boyunca devam etmiş, hattâ XVII. asırda da kendisini göstermiştir. (Timurtaş, 1976:331)"

Bu sebeple Eski Türkçe'ye ait "*uban, -üben*" zarf-fiil ekinin Hayretî Dîvânı'nda 90 defa kullanılması, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yza 485 nolu mecmuanın 108[a] varağında tespit ettiğimiz gazelin Hayretî'ye aitliği hususunda net yargılara varmamızı kolaylaştırmaktadır. Arkaik özelliği olan bir ekin bir şair tarafından bu kadar sık kullanılması bu gazelin Hayretî'ye ait olma ihtimalini kuvvetlendiren verilerden bir tanesidir. Hayretî Dîvânı'nda tespit ettiğimiz aşağıdaki örnekler bu müştarekliği desteklemektedir.

Şem'-i 'aşka **yakuban** hâkister ider cismini
Yanmaga cânlar virür pervâneler gördüñ mi hiç (108[a]/2)

Oluban cânâ kara zülfüñ gibi cân bî-karâr
Dil perîşân olur olsa sen perî-şândan cüda (Hayretî G 7/3)

Subha dek her gice göz yummay**uban** ağladugum
Baña ger 'âşık isem devlet-i bîdâr yeter (Hayretî G 46/2)

Oluban bed-nâm-ı 'âlem gerçi yakdum niçe dâg
Olmadum mı şâh-ı gam nâm u nişânım yok mıdur (Hayretî G 61/4)

Şu kim nâm ile nâmûsı koy**uban** terk-i 'âr itmez
Añılmaz ehl-i 'aşk içre iñende ol be-nâm olmaz (Hayretî G 150/3)

Dil şîşesin degül **uruban** kâse-i seri
Sırsa hasûd yokdur aña inkisârumuz (Hayretî G 151/4)

Benzer örnekler için bkz. Hayretî Dîvânı: (K 9/3), (K 15/4), (K 15/15), (K 15/18), (K 15/19).

Ek+kelimeden oluşan redif diğer şairlerde olduğu gibi Hayretî'de de oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bahsi geçen gazelin redifi “*dîvâneler gördüñ mi hiç*” redifine benzer bir şekilde ek+kelime ve birden fazla kelimeden oluşan redif Hayretî Dîvânı'nda sıklıkla kullanılmıştır.

Niçe iller günler açmış bir dilâverdür kılıç

Lîk sultânuma her yüzden müsahhardur kılıç (Hayretî K 11/1)

Bülbül hezâr şevk ile idüp nevâ-yı 'ıyd

Saldı cihân içine sadâ-yı salâ-yı 'ıyd (Hayretî K 13/1)

Döndürdi kâha kaddümi bâr-ı belâ-yı cev

Varımı hâsılı yile virdi hevâ-yı cev (Hayretî K 18/1)

Baňa bu derd ü bu elem **bilsem nedendür bilmezem**

Bu gussa vü endûh u gam **bilsem nedendür bilmezem** (Hayretî G 333/1)

Bu lezzet-i güftâr ile bi'llâhi kim sevmez seni

Bu hâlet-i reftâr ile bi'llâhi kim sevmez seni (G 481/1)

Yine ey dil hõş 'aceb **sevdâya duş itdüñ beni**

Hõş oñulmaz derde hõş gavgâya **duş itdüñ beni** (G 473/1)

3. ALİTERASYON VE ASONANS KULLANIMI

Klasik şiirde çoğu şair, ses uyumunu gözetmektedir. Ses tekrarlarını kullanma ihtiyacı Hayretî'de de vardır. Bu yönüyle 108[a]'nın “*-ler gördüñ mi hiç*” redifinin tekrarlanması; aliterasyon ve asonansların benzer örneklerinin Hayretî Dîvânı'nda tespit edilmesi tek başına yeterli bir veri olmasa da bahsi geçen gazelin Hayretî gazelleri ile münasebetinde yardımcı bir unsur olarak kullanılabilir.

Ey **gözüm gönülüm gibi** dîvâneler **gördüñ mi hiç**

Yâ benüm cânum gibi cânâneler **gördüñ mi hiç** (108[a]/1)

Beyitte “g, n, ñ, m” seslerinin kullanımı sıklık itibari ile aliterasyon oluşturmaktadır. Hayretî Dîvânı'nda benzer seslerin kullanımı yaygınlık göstermekte ve Hayretî üslûbunun bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca “ö, ü, â, î, ï” ünlülerinin kullanımı asonans özelliklerini göstermektedir.

Şem'-i 'aşka **yakuban hâkîster** **ıder cîsmîni**

Yanmaga cânlar virür **pervâneler** **gördüñ mi hiç** (108[a]/2)

Beyitte kullanılan “i, â, a” sesleri asonans ve “n, ñ” sesleri de aliterasyon oluşturmaktadır.

Nakd-i cânı zer gibi 'aşk âteşinde kâl idüp

Terk-i cân eyley yürürem dânele^r gördüñ mi hiç (108[a]/3)

"â, a, i, e" sesleri asonans, "n, ñ" sesleri de aliterasyon özelliği göstermektedir.

La'l-i dilberdir şarâb-ı ergavân içer müdâm

Bâde-i rengîn ile mestânele^r gördüñ mi hiç (108[a]/4)

"a, i, e" asonans özellikleri göstermektedir.

Çok zamândur bahr-ı 'aşka âşinâsın Hayretî

Eşk-i gûlgûnum gibi dürdânele^r gördüñ mi hiç (108[a]/5)

"n, ñ, g" sesleriyle aliterasyon, "a, â, î, ü, û" sesleriyle asonans kullanımı dikkat çekmektedir.

Hayretî Dîvânı'ndan **aliterasyon** ve **asonansa** örnekler:

Derdmend itdüñ beni ey 'aşk-ı dilber derdmend

Derd-i bî-dermân^uma ma'nîde dermân eyledüñ (Hayretî G 208/4)

Her nefes neydi beni ney gibi nâlân itmek

Her makâmı uyuban yad ile seyrân itmek (Hayretî G 226/1)

Umma yârî ehl-i dünyâdan yürî var ey göñül

Sen saña yâr ol saña yâr ol saña yâr ey göñül (Hayretî G 247/1)

Bir kadehle niçe bir oynayalum Hayretiyâ

Toğdur a 'aşkuña şol ala çanagı içelüm (Hayretî G 317/7)

Yer yüzünüñ ser-te-ser 'arz itseler serverligin

Hey ma'âza'llâh gerekmez baña bu derden cüdâ (Hayretî G 4/5)

Benden ey nâme yürî cânân^uma 'aşk eyle var

Bendeden ol şâh-ı 'âlî-şân^uma 'aşk eyle var (Hayretî G 94/1)

'Akli savmayınca dil dildâr içün cân oynamaz

Çikmayınca hâceden toyunca oglan oynamaz (Hayretî G 136/1)

Yola biz de kâyilüz kim incinürdi ey fakîh

Eyleseñ fî'l-cümle ger yol ile erkân ile bahş (Hayretî G 30/5)

Biz zâvîrân-ı zâvîye-i künc-i 'uzletüz
Biz tâ'îfân-ı tâvîfe-i sûz u hâletüz (Hayretî G 124/2)

Dostum lâyık mıdur ney gibi ben nâlân olam
E_l güle gü gibi ben bülbü gibi giryân olam (Hayretî G 329/1)

Cânum içinde yir idüp ey derd-i 'aşk-ı yâr
Dil derd mendine seni dermâna saklaram (Hayretî G 333/4)

Ba_na bu derd ü bu elem bilsem nedendür bilmezem
Bu gussa vü endûh u gam bilsem nedendür bilmezem (Hayretî G 333/1)

Gûşe-i gamda dem-â-dem müye eyle nâleden
Beñzedi za'f ile cân bir müya döndi nâle ten (Hayretî G 347/1)

4. ANLAM MUKAYESESİ

1. Ey gözüm gönlüm gibi dîvâneler gördüñ mi hiç
Yâ benüm cânum gibi cânâneler gördüñ mi hiç (108[a]/1)

(Ey gözüm, hiç gönlüm gibi dîvâneler gördün mü ve yahut hiç benim canım gibi sevgili gördün mü?)

Beyitte klasik şiirin temel konularından olan aşk ve divanelik üzerine bir kurgu bulunmaktadır. Aynı zamanda "gördüñ mi hiç?" kelime grubu "göremezsın, hiç görmedin" manasında "enderlik" ifade eden bir anlam taşımaktadır. Ayrıca Hayretî, yapı olarak olumlu anlam olarak olumsuz yargı ifade eden cümleleri divanda sıklıkla kullanmaktadır. "Şeklî mukâyese" bölümünde, "mi" soru edatının kullanımı ile ilgili olarak ifade edilen bilgiler de bu durumu desteklemektedir. "mi" ye bağlı olarak oluşan "aceb mi, mi aceb, tañ mı...vs." kalıp ifadelerin kullanımları da mana olarak "Şaşılır mı? (Şaşılmaz!)" gibi anlamları taşımaktadır. Aynı zamanda gazelin matla beytinden başlayarak sona kadar devam eden "-ler gördüñ mi hiç" redifinin cümleye kattığı anlamın mana yönünden örneklerini Hayretî Dîvânı'nda tespit etmek mümkündür. Aşağıda verilen G 75/1 beyti 108[a]/1) ile anlam bakımından örtüşmektedir.

Añladuñ bildüñ **mi hiç** şâhâ **nelerdür** gâzîler
Nefsine kul olmayan şâhâneler**dür** gâzîler (Hayretî G 75/1)

Ey gözüm **gönlüm** gibi **dîvâneler** gördüñ **mi hiç**
Yâ benüm **cânum** gibi **cânâneler** gördüñ **mi hiç** (108[a]/1)

Bu beyitte gönlün, çektiği sıkıntılardan dolayı dîvâne oluşu söz konusudur. Bu dîvâne oluşun kaynağı aşktır. Âşığa göre sevginin samimiyetinin en yüksek olduğu kimse bizatihi âşığının kendisidir

2. Şem'-i 'aşka yakuban hâkister ider cismini

Yanmaga cânlar virür pervâneler gördüñ mi hiç (108[a]/2)

((Sen)Hiç vücudunu aşk mumuna yakıp kül eden, yanmak için canını (bu şekilde) fedâ eden pervâneler gördün mü?)

Beyit, klasik edebiyatın önemli iki kavramı olan mum ve pervâne çerçevesinde şekillenmiştir. Klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan pervâne âşığa teşbih edilir. Pervâne, feryat ve figâni ile aşkın yangınına üzerine almış bülbülün mertebe kat etmiş olarak değerlendirilebilir. Çünkü "can verme" sırrına eren âşık için bülbül istiaresi geride kalmıştır. O, artık sessiz sedasız kendini ateşe atan bir pervâne gibidir. (Kurnaz 211: 67-68)" Bu durum en değerli varlık olan canın feda edilmesi ile aşktaki samimiyeti ortaya koymaktadır.

Ayrıca Hayretî, bulunduğu coğrafyanın da etkisiyle tasavvufi kullanımları ve manaları da işlemektedir. "Manevi ilimleri bilen Hayretî, tasavvuf istilâhatını kullanmada da mahirdir. (Tatçı 2006: 40)" Bu yönüyle O, özellikle pervâne-mum ilişkisi ile ifade edilmeye çalışılan sevgili-âşık anlayışını ilahî tezahürlerle ve mistik bir dokuyla nakş etmeyi bilen önemli şairlerindendir. O'nun gazellerinde âşık bazen pervâne bazen hâk bazen de aşk ateşiyle meczup düşmüş bir gariptir. Gerektiğinde cismin yakıp kül edilmesi gerekebilir. Bu yönüyle bu beytin aşağıda verilen örneklerin de ışığında Hayretî ile münasebeti kurulabilir.

Yandurur **pervâne** par par **şem'** e per pervâ yimez

Germ olup mey meclisinde sanki pîrâhen yakar (Hayretî G 64/3)

Yakar **pervâneler** per **şem'**-i meclis

Yine handân u nâ-pervâ nedendür (Hayretî K 17/7)

Ey gönül uslu iseñ dîvâne ol dîvâne ol

Yan cemâli **şem'**ine **pervâne** ol **pervâne** ol (Hayretî G 255/1)

Yanayın **pervâneler** gibi cemâlûñ **şem'**ine

Bezm-i şâdî içre ol sen bir **çerâg-ı şu'ledâr** (Hayretî K 16/35)

3. Nakd-i cânı zer gibi 'aşk âteşinde kâl idüp

Terk-i cân eyler yürirem dâneler gördüñ mi hiç (108[a]/3)

(Can sermayesini altın gibi 'aşk ateşinde (eritip-safılaştırıp) canı terk edip yürürüm. Hiç (altını safılaştırmak için ısıtılan potada eriyerek saf hale gelmiş) altın taneler(i) gördün mü?⁵

Candan geçmek fikri bu beytin esas temidir. Fakat canı terk etmek yine aşk ile mümkündür. Aşk ateşi, varlığı altın gibi eriten ve aşkın kendi muhtevasında âşığı var eden bir unsurdur. Çünkü aşk ile erimek bir arınmadır. Bu nedenle aşk, hem can verilen hem de can verilme neticesinde memnuniyet duyulan bir unsurdur. Bu yönüyle aşk ateşi, can sermayesini hem altın cevheri gibi eritip tüketmekte hem de bu sayede onu arınmış hale getirmektedir.

Nakd-i cânı virmeyince irmedüm cânâneye

Ben beni yitürmeyince bulmadum cânâ seni (Hayretî G 424/4)

Varlığıñ nakdin virüp yokluk metâ'ın al göñül

Olmasun dirseñ eger yok yerlere varuñ telef (G 175/3)

Virmeyen cân nakdin almasun meta'-ı 'aşkuñı

Çün ziyân eyler o bu bâzâra söyleñ gelmesün (G 368/4)

Dil virüp cân nakdini almış meta'-ı derdüñi

Kim görüpdür bir delünüñ böyle bâzâr itdügin (G 380/5)

4. La'l-i dilberden şarâb-ı ergavân içer müdâm

Bâde-i rengin ile mestâneler gördüñ mi hiç (108[a]/4)

((Sen hiç) sürekli sevgilinin la'l dudağından erguvan şarabı içen ve bu renkli şarap(kadeh) ile sarhoş olmuş kimseler gördün mü ?

Âşık, sevgili dudağının mestidir. Bu yönüyle la'l dudağın rengi ile ergavan şarabı arasında renk yönünden bağlantı kurmak da mümkündür. Ayrıca bu etki ile kendinden geçmişlik özellikleri ağır basan sarhoşlara atıf yapılmaktadır. İçilen "şarâb-ı ergavan" ile sevgili dudağının kadehi kastedilmektedir. Müdâm ile de "her vakit" hem de "şarap" anlamı düşünüldüğünde bu mana daha da güçlenmektedir.

Delükanlulug ider miydi yaşum gibi şarâb

La'l-i meygûnuñ olmasa kızıl kan delüsi (Hayretî G 437/3)

Yâd-ı lebüñle gitse gam-ı Hayretî ne tañ

⁵ kal: Altın ve gümüşün tasfiyesi, arıtılması. Maden külçelerini ateşte eriterek arıtmak. Altın ve gümüş çalışan işyerleri ay sonlarında biriktirdikleri süprüntüleri –ki bunların içinde her türlü çamur ve pislik de bulunur- kal ocaklarına gönderirler. Burada arıtılan dükkan süprüntülerinden , atölyesine göre önce külçe altın veya gümüş ondan sonra da has maden elde edilir.(Kuşoğlu,2006: 121) Ayrıca Ortaçağ'da simyacılar bir yandan altın cevherlerini kavurma ile safılaştırırken bir yandan da diğer metalleri altına çevirmeğe çalışmışlar, bunu başaramasalar da altın üretim tekniğini geliştirmişlerdir. (Doğan, 2003: 44-46)

Dâfi' durur çü **bâde-i gülgün** melâlini (Hayretî G 459/5)

İçdügüm **kandur şarâb-ı la'l-i cânândan** cüdâ
Yidügüm gamdur müdâm ol mîve-i cânan cüdâ (Hayretî G 8/1)

Susamış cânlara **la'lüñ şarâb-ı zîndegânîdür**
Kara günlülere zülfüñ hayât-ı câvidânîdür (Hayretî G 106/1)

Sunup **la'lüñ şarâbından** beni **mest-i müdâm** eyle
Gedâ isem n'ola himmetle sultân eyle sultânüm (Hayretî G 284/3)

İçüp **mest-i şarâb-ı ergavân** olmak diler göñlüm
Gedâ iken yine şâh-ı cihân olmak diler gönlüm (Hayretî G 304/1)

5. Çok zamândur bahr-ı 'aşka âşinâsın Hayretî

Eşk-i gülgünüm gibi dürdâneler gördüñ mi hiç (108[a]/5)

(Ey Hayretî, bayadır aşk denizine dalıyorsun, hiç gül renkli (kızıl-kanlı) gözyaşım gibi inci taneleri gördün mü?)

Beyitte geçen bahr-ı 'aşk tamlaması ile aşk, uçsuz bucaksız bir deniz gibi düşünülmüştür. Ayrıca aşk denizinin dalgıcı olmak aşk ile meşguliyeti ifade etmektedir ve âşığın kanlı gözyaşları bu denizin içindeki birer inci tanesi olarak tasavvur edilmiştir. "Hiç kanlı gözyaşım gibi inci taneleri gördün mü?" ifadesi inciye benzetilen gözyaşlarının benzerlerine rastlama ihtimalinin zorluğundan bahsetmektedir. Bu ifade "Benim gibi başkaları da var mı?" manasında üstünlüğü ifade etmektedir. Farklı divan şairlerinde benzer manalar bulunmakla birlikte bu beytin kelime kullanımı yönünden benzerleri Hayretî Dîvânı'nda mevcuttur:

Bünyâd urulmamışdı felek fülkine henûz

Dil **bahr-i 'aşkı** ile anuñ **âşinâ** idi (Hayretî G 468/5)

Ey göñül gavvâs-ı mâhir olgör tek sen hemân

Toptoludur **gevher-i 'irfân** ile **deryâ-yı 'aşk** (Hayretî G 178/4)

Talup Yûnus gibi **deryâ-yı 'aşka**

Bu gün hem bahr ü hem **dürdâne** oldum (Hayretî G 326/6)

'**Aşk bahrinde** vücûdı zevrakın gark eyleyüp

Katra-i nâçiz iken 'ummân olan gelsün berü (Hayretî G 390/5)

SONUÇ

- TEBDİZ sistemi ve Hayretî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük) isimli doktora tezinin bağlamlı dizininden Hayretî'nin üslubuna dair elde edilen kaynak veriler ışığında Ankara Milli Kütüphane 06 Mil YzA 485 nolu mecmuanın 108[a] varağında tespit edilen ve Hayretî mahlasını taşıyan bir gazelin şekil, anlam ve âhenk yönünden 16. yüzyıl şairlerinden Hayretî'nin şiirleri ile müşterek özellikler taşıdığı görülmüştür.
- Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 485 nolu mecmua 16. yüzyıl şairlerine de yer veren bir mecmuadır ve mecmuada Hayretî mahlaslı 4 gazel ve 1 adet tahmis bulunmaktadır. Gazellerin 3 tanesi ve 1 adet tahmis 16. Yüzyıl divan şairi Hayretî'ye aittir.
- Bahsi geçen mecmuanın 108[a] varağındaki gazel Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin hazırladığı Hayretî, Divan ve Tenkidli Basım isimli neşirde bulunmamaktadır ve bahsi geçen gazelin izlenilen sistematik gereği yüzyıl, yapı ve anlam ilişkisi bakımından Hayretî gazelleriyle ortak özellikler barındırdığı görülmüştür.
- Mukayese maksadıyla taranan edebiyat ve tarih kaynaklarında 16. yüzyıl şairi Vardar Yeniceli Hayretî'den başka Hayretî mahlaslı bir şair de "şu anda" tespit edilememiştir.
- Ayrıca Hayretî Dîvânı'ndaki gazel, kasîde ve musammatların %46'sında Hayretî'nin en çok kullandığı vezin olan "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kullanılmıştır. Makalemize konu olan gazelin de vezni aynıdır.
- Hayretî'nin kâfiye oluşturma tercihinin (ek+kelime) 108[a]'da bulunan gazelle benzediği; beyitlerde kullanılan edat ve bağlaçların (ey, yâ, mi, ile, gibi) "Şekî mukayese" kısmında belirtildiği gibi anlam ve kullanım yeri bakımından 108[a]'da bulunan gazel ile ortak özellikler gösterdiği tespit edilmiştir.
- Âhenk sağlama hususunda Hayretî'nin aliterasyon ve asonans kullanımlarının, kelime tekrarlarının 108[a]'da bulunan gazel ile benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır.
- Ayrıca 108[a]'da bulunan gazelin arkaik bir ek olan "-uban/üben" ekini içermesi; "Anlam mukâyesesi" bahsinde belirttiğimiz manalar ve hayaller bakımından Hayretî ile ortak anlamlar taşıması; Hayretî Dîvânı'nda mana ve şekil yönünden 108[a]'da bulunan gazele benzer örneklerin bulunması neticesinde makalemize konu olan 108[a]'da bulunan gazelin 16. yüzyıl divan şairi Hayretî'ye ait olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Canım, Rıdvan (2000) *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara, AKM Başkanlığı Yay.

Çavuşoğlu, Mehmed (1971) *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, MEB Yay.

Doğan, Mehmet (2003) Altın Üretimi Sorunu, Popüler Bilim Dergisi, s.111, syf. 44-46.

- Hayretî*, Dîvan-Tenkidli Basım (1981) (haz. Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri), İstanbul, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yay.,
- İpekten, Haluk; İsen, Mustafa; Karabey, Turgut; Akkuş, Metin (1986) "Hayretî" *Büyük Türk Klasikleri* (3. Cilt), İstanbul, Ötüken-Söğüt Yay. (s. 272)
- İsen, Mustafa (1994) *Gelibolulu Âlî, Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Ankara, AKM Başkanlığı Yay.
- İsen, Mustafa (1998) *Sehî Bey Tezkiresi "Heşt Behişt"*, Ankara, Akçağ Yay.
- İsen, Mustafa (1999) *Latîfî Tezkiresi*, Ankara, Akçağ Yay.
- Kesik, Beyhan (2012) *Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler*, Adıyaman, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.9, 2012.
- Kılıç, Filiz (2010) *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, İstanbul, İstanbul Araştırma Enstitüsü Yay.
- Köksal, Fatih (2013) *Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 10, İstanbul.
- Köprülü, Mehmed Fuad (1981) *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Kurnaz, Cemal (2011) *Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yay.
- Kurnaz, Cemal (2012) *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, Ankara Kurgan Edebiyat Yay.
- Kuşoğlu, M. Zeki (2006) *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Kut, Günay (1978) *Sehi Bey, Heşt-Behişt, The Tezkire By Sehî Beg*, Harvard.
- Kutluk, İbrahim (1997) *Beyânî Mustafa Bin Carullah, Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara, TTK Yay.
- Kutluk, İbrahim (1989) *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ* (1.cilt), Ankara, TTK Yay.
- Mecmua*, Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil YZA 485.
- Mehmed Süreyya(1311) *Sicill-i Osmânî*, C.2. İstanbul.
- Solmaz, Süleyman (2005) *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*(İnceleme-Metin) Ankara, AKM Başkanlığı Yay.
- Şenödeyici, Özer (2011) *Naili Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*- Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.491-505, (İnceleme Kısmı)
- Tansel, Fevziye Abdullah ((1971) "Hayretî", *Türk Ansiklopedisi*, c.19, Ankara.
- Tarlan, A. Nihat (2004) *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Ankara, Akçağ Yay.
- Tatçı, Mustafa (2006) *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, İstanbul, Horasan Yay.
- Tatçı, Mustafa (1998) "Hayretî" *İslam Ansiklopedisi* (c.17), İstanbul, TDV Yay.
- Timurtaş, F. Kadri (1976) *"Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri"*, *Türkiyat Mecmuası* (c. 18), İstanbul, İstanbul Üniv. Türkiyat Enstitüsü Yay. (s.331-368)

